

«Edilen işiň bizden soň ýa has gowsy ýaşayar ýa has erbedi...»

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy

написано kitapcy | 26 январа, 2025

"Edilen işiň bizden soň ýa has gowsy ýaşayar ýa has erbedi..."

«EDILEN İŞİŇ BIZDEN SOŇ ÝA HAS GOWSY ÝAŞAÝAR ÝA HAS ERBEDI...»

Goşgulary elliden gowrak dile terjime edilen we eserleri köp sanly baýraga mynasyp bolan türk şahyry Nazym Hikmet Ran / Fotosurat: Nazym Hikmet adyndaky Medeniýet we sungat fondy
Sowet şahyrlary Nazym Hikmetiň türmeden boşadylmagy üçin kime ýüz tutupdylar?

Şemsetdin Günaltaý hökümetine ýüzlenilen bu hat 13 ýyl öň 1937-nji ýylda Stalin despotizminiň intelligensiýanyň bir million wekilini 15 minutlyk sudlar bilen oka düzen, uzak

wagtlaýyn türmelerde saklan we Sibire sürgün eden döwründe ýazylypdyr.

Sowet häkimiýetiniň gullugyndaky bu ýazyjy-şahyrlaryň türk hökümetine ýazan we türmede açlyk yglan eden Nazym Hikmetiň boşadylmagyny talap edýän hata «öz gözünüň pohuny görmän, başganyň gözündäki gyly görýär» kategoriýasynda baha berip bolar.

Haty maňa iberen XXI asyryň dünýä möçberindäki iň güýçli taryhçylaryndan professor Jemil Hasanly agama minnetdarlygymy bildirýärin.

Nazym Hikmetiň Moskwadaky durmuşy we işleri hakdaky arhiw maglumatlaryna esaslanýan barlaglaryň türk edebiýatçylary tarapyndanam öwrenilmegi peýdaly bolar.

Onuň bilen türmede ýedi ýyl bile ýatan, oňa surat çekmegi öwreden ýoldaşy Ybraýym Balaban maňa hut şeýle diýipdi:

– *Ol türmeden çykansoň ýazjak goşgularynyň hökümeti skoworodkadaky balyk deýin gowurjagyny aýdýardy.*

Nazymy RHP häkimiýeti däl, Menderes hökümeti bagyşlapdy.

Türmeden çykanyna kän wagt geçmänkä gaýygyň biline atlanyp Garadeňiziň üsti bilen ýola düşdi. Moskwa baran gününüň ertesi SSSR-iň radio-telewideniýesi boýunça döwlet ministri bilen duşuşanda haýyş eden ýekeje zady «Radionyň türk dilinde berilýän gepleşiklerinde hepdede bir gezek bir sagatlyk Nazym Hikmet programmasydy».

Emma Anadolyda ýiti täsir döretmeginden gorkandyklary üçin onuň haýyşyny bitirmediler.

Nazym şahyr radionyň türk dilinde berilýän gepleşiklerine meýletin redaktorlyk edipdi.

Ine, görüň, size «watan dönügi»...

Haýsy şertde we konýunkturada ýazylandygyna garamazdan, döredijilik adamlarynyň arasyndaky raýdaşlygyň nusgasy bolan bu hatyň 1950-nji ýylda Şemzetdin Günaltaý hökümetine ýetiren ullağan täsiri bolmasa-da, hat taryha giren kiçijik bellik bolandygy üçin juda möhüm ähmiýete eýe.

Şu aýratynlygyny göz önüne tutubam, okyjylarymyzyň dykgatyna ýetirmegi makul bildik.

* * *

«Türk halkynyň şan-şöhratly ogly, parahatlyk ugrunda ýadawsyz göreşiji, tutanýerli şahyr we demokrat Nazym Hikmeti Türkiýäniň hökümeti 12 ýyl bäri tussaglykda saklap gelyär.

1938-nji ýylyň awgustynda harby suduň karary bilen Nazym Hikmet 28 ýyl 4 aý azatlykdan mahrum edildi.

Türk despotlarynyň Nazym Hikmeti gözenegiň aňyrsyna dykmaga getiren günäsi näme?

Şahyr şeýle diýýär:

«Ýeke günäm – halkymy we watanymy jandan söýmegim».

Ine, şeýlekin sönmeýän söýgi Türkiýäniň halk şahyrynyň eserlerinde aýdyň şuglalar saçyp, alawlanýar.

Nazym Hikmetiň şygrylary halkyň gyzgyn söýgüsini gazandy.

Şahyr bilen hasaplaşmak üçin türk polisiýasy oda-köze düşüp bahana gözleýärdi. Ahyrynda ol bahana hem tapylypdy: Nazym Hikmetiň şygrylar kitaby Türkiýäniň Harby-deňiz uçilişesiniň kursantlarynyň ýanyndanam tapyldy. Harby tribunalyň hileli höküm çykarmagy üçin şu subutnama ýeterlik hasaplandy.

Türmäniň gapysyndan aýak basan 37 ýaşoy Nazym öz ömrüniň çäryek asyrdan gowragyny garaňky zyndanda geçirmelidi.

Türk despotlary bihaýalyk bilen begenýärdi. Olar Nazymyň türmeden diri çykmaýagyndan hiç hili şübhelenmeýärdiler. Olar gozgalaňçy ruhly şahyryň tepbedini okandyklaryny, onuň bilen düýpli hasaplaşandyklaryny pikir edýärdiler.

Emma ýalňyşdylar. Türme, kösençlikler we demir gözenek şahyryň güýjüni syndyryp bilmezdi.

Nazym Hikmet döredijilihini dowam etdirdi, onuň täze şygrylary halkyň arasynda dilden-dile geçip ýaýrady.

Her bir namysjaň watansöýüjä ýüzlenýän şahyr güýjüni zähmetkeşleriň bagtly durmuşy, parahatçylyk we demokratiýa ugrundaky göreşe sarp etmäge çagyryardy:

Men ýanmasam,

Sen ýanmasaň,

Biz ýanmasak,

Kim ýagtyldar tümlükleri?

Nazym Hikmetiň türmede ýazan bu setirleri Türkiýäniň ähli namysjaň adamlarynyň kasamy bolup ýaňlanýar.

Türme künçlerinde geçiren agyr günleri şahyryň saglygyny bozdy. Nazym Hikmet agyr keselledi.

Geçen mart aýynda aklawjysynyň üsti bilen türk hökümetine ýüz tutan şahyr gyssagly türmeden boşadylmagyby talap etdi. Talabyndan ýüz dönderilen ýagdaýynda açlyk yglan etjekdigini aýdyp, häkimiýete haýbat atdy.

Nazym Hikmetiň amnistiýa talaby boýunça Mejlisiň garamagyna berilen teklipnama-da yzyna gaýtaryldy.

«Zafer» gazetiniň ýazmagyna görä, Nazym Hikmet 8-nji aprelde açlyk yglan etdi. Ol diňe iýmegi däl, suw içmegi-de bes etdi.

Türkiýede we ýurduň daşynda Nazym Hikmeti goramak maksady bileb başlanan giň gerimli protest demonstrasiýalaryndan gorkan türk hökümeti jemgyýetçiligi aldamagyň kül-külüne düşdi.

Şahyry türmäniň hassahanasyna ýerleşdiripdirler, konsultasiýa beren türme lukmanlary «Nazym Hikmetiň jan saglygy boýunça howply ýagdaýyň ýokdugyny» mälim etdiler.

Häzir türk hökümeti Nazym Hikmeti türmeden boşatmajak bolup janhowluna müň dürli bahana gözleýär.

Nazym Hikmeti açlyk yglan etmäge mejbur eden türk hökümeti ony türmeden boşatmasa, Türkiýäniň söýgüli halk şahyrynyň açlykdan ölmegine sebäp bolsa, öz üstüne yzyny ýitirip bolmajak masgaraçylykly tegmil düşürer.

Siwilizlenen dünýä bardy-geldi şahyr türmede aradan çykaýsa, onda Türkiýäniň häzirki hökümetini hiç wagt bagyşlamaz.

Biz Sowet Soýuzynyň şahyrlary bolup Günaltaý hökümetinden Nazym Hikmetiň haýal etmän boşadylmagyny talap edýäris.

N.Aseyew, M.Bažan, Ý.Bukow, A.Wentslowa, Samat Wurgun, N.Gribaşow, I.Grişaşwili, M.Tursunzade, M.Isakowskiý, S.Kirsanow, Ýakup Kolas, A.Prokofýew, M.Rylskiý, K.Simonow, A.Sofronow, Ýan Sudrabkali, A.Surkow, M.Tank, A.Twardowskiý, W.Tihonow, P.Tıçına, S.Şilaçew.

20.04.1950 ý».

* * *

Görlüşi ýaly, türmede oturan Nazym Hikmetiň saglygyny alada eden sowet ýazyjylarynyň Şemsetdin Günaltaý hökümetine ýüzlenen hatynda türmede açlyk ygılan eden şahyryň dessine boşadylmagy talap edilýär.

Hata gol çekenleriň arasynda dürli halklaryň wekiliniň bardygyna garamazdan, olaryň umumy aýratynlygy – sowet ýazyjysy bolandyklary.

Şol gol çekenleriň biriniňem öz halkynyň edebiýatyna Nazym Hikmetiň türk edebiýatynyň ösmegine goşan goşandynyň ýarsyny-da goşup bilmeýişleri ýaly, dünýä edebiýatynyň taryhynda olaryň ýekesiniňem yzyny-tozuny göremzok, ýöne Nazym şahyr welin gün geçdigisaýy öz ornuny güýçlendirýär.

Bu hatda goly bolan häzirbegjanly şahyr Samat Wurgunyň Moskwada Nazym bilen birnäçe gezek duşuşandygyny bilýäris. Ýöne olaryň çeper edebiýata bolan garaýyşlary biri-birinden aýry.

Her näme bolanda-da, netijede dünýä edebiýatynyň taryhynda her kim galdyryp bilen yzyça we şol yzyň hiline görä saklanyp bilýär.

XX asyryň ikinji çäryeginden bärki döwre baha berilende, eserleri bilen birlikde berk we ygrarly duran pozisiýasy bilenem döredijilik dünýäsine nusga bolan Nazym Hikmete deňäp boljak şahyr juda az.

Mikail Refili

Şol az şahyrlaryň birem Nazymyň 1924-nji ýyldan başlap Moskwanyň «Krasnyý proletariý» institutynda bile okan häzirbegjanly kursdaşy Mikail Refilidi.

Ýigriminji ýyllaryň soňunda häzirebegjan poeziýasyna getiren täzelikleri bilen göze ilen Refili şol bir wagtyň özünde edebiýat teoretigi we daşary ýurt edebiýaty boýunça hünärmen hökmünde gymmatly ylmy-barlag işlerini ýazýan wagty, onuň yzyna eýerio bilmeýän kärdeşleri şugullamalar, golsuz arzalar bilen Refilini Nazymyň Türkiýede tussag edilmeginden bir ýyl öň – 1937-nji ýylda tussag etdirmäge synanyşypdylar. Şol wagt ýurduň başynda oturan despot Mir Japar Bagirow bilen duşuşyp bilen Refili aman sypmagy başarypdy. Emma aýratynam Mir Jelalyň we Mübariz Alizadeniň şugullygy bilen metbugatda ýazýan töhmetçilikli makalalary bilen gününe goýulmadyk professor Mikail Refili kyrkynjy ýyllaryň soňlaryndan başlap hemişe türmä salynmak howpuny başdan geçiripdir. Şeýle howsalaly durmuş talyplary üçin bahasyna ýetip bolmajak mugallymyň saglygyny zaýalapdy.

Nazym Hikmet bilen hemişe gatnaşyk saklan Mikail Refili 1958-nji ýylda ýaňy 53 ýaşyndaka aradan çykanda, ýaşlyk dostunyň galamyndan depe saçyňy syh-syh edýän şygry çykypdy.

Nazym Hikmetiň şol şygryny okyjylarymyzyň dykgatyna ýetirmek bilen pikir-düşünjeleri sebäpli adamlary tussaglykda saklaýan ähli sistemalary ýene bir gezek näletleýärin:

*Deň-duşlaň ýapragy täniş başlady,
köpimiz gyşa ýetmerisem.*

Dälä döndüm Refili,
habaryňy alan bada...
ne diýjekdim...
ýadyňdamy, Mikail...
ýöne indi aklyň ýok,
burnuň, agzyň, gözleriň ýok,
gardaş, süňk üýşmegi bolup galansyň-da
Bakudaky gonamçylykda.

Ne diýjekdim...
Moskwada, bizde, Täze ýyl agşamy,
saçagyň başynda,
düýbünde bezelen ýolkanyň ullakan jäjegi yalydyň lowurdap

duran.

Uçganaklap duran gözüň
saçy düşen kelläň,
hormatly göbegiň.

Daşarda gijä bürenen sümme tokaý.
Saňa bakyp pikir edýärdim:
Köne meý çelegi ýaly keypli, hezret,
Köne meý çelegi ýaly sagdyn.
Menden kän soň öljek.
Yzyndan birem makala barsyny ýazar,
bir şygyr ýa-da:
«Nazym bilen Moskwada 24-de tanşypdym, pylan».

Ýogsa-da, Mikail, şahyram bolup bilerdiň-ä,
professor bolduň.
Ýöne mesele munda däl.
Edilen işiň bizden soň ýa has gowsy ýaşaýar ýa has erbedi.

Seniňki ortatapdy öýdýän,
meniňki-de şeýle.
Ýagny, sesimiz şu aýtymda galar diýen tesellimiz ýok.
Men öz paýyma gynanamok muňa,
tesellisiz ýaşamagy oňardym,
oňararyn tesellisiz ölmesini-de,
seniň kimin Refili.

Nazym HIKMET.

05.06.1958 ý. Praga.

Maýis ALIZADE

Ýekşenbe, 22.12.2024 ý. Edebi makalalar